

Tarih Metodu Açısından Olayın Tanımı ve İzahı

Hakan Yılmaz*

ORCID: 0000-0003-3900-7069

Öz

Tarih, geçmiş, bugün ve gelecek arasında irtibatı sağlayan dinamik bir süreç ve insan fiillerinin toplamıdır. Bu anlamda üç boyutlu zaman denilen, geçmiş, bugün ve gelecek imgeleminde yaşanmış/yaşanan/yaşanacak olan hallerinin toplamı olarak tarih, insandan izler taşır ve ondan ayrı düşünülemez. İnsanın tüm varlığı ile katıldığı bu süreç, aynı zamanda onun tarihselliğini oluşturur. Esasen tarih, ne geçmişin hikayesi ne de olup bitmiş olayların cansız tanığıdır. Bu bağlamda gelişen insanlığın bunu fark etmesi ve sorgulama yoluna gitmesi sorgulayıcı tarih anlayışının da önünü açmıştır. Bu süreçte tarihin bağımsız bir disiplin haline gelerek, kendine özgü metodoloji ve çalışma yöntemleri söz konusu olmuştur. Buna göre bu çalışmada tarihin kavramsallığı ve kavram kökeninden hareketle tarih metodu açısından olayın tanımı ve izahı ilgili literatür taranarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tarihsel olay, literatürde yer aldığı haliyle açıklanırken olayların oluşumuna dair tespitler ve yorumlar da analitik olarak ortaya konulmuş, argümanlar ise tablolarla gösterilmiştir. Tarihsel olayların oluşumuna dair tespit ve yorumlar anlatılırken mikro kod ve gensel devinim kavramları kullanılmış; olayın oluşum süreci gensel devinim kavramıyla; olayların kökeninde yer alan insani, sosyal, siyasal, kültürel vb. oluşum künyeleri ise mikro kod kavramıyla anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarih, Olay, Tarihsellik, Mikro kod, Gensel devinim

Gönderme Tarihi: 16/06/2019

Kabul Tarihi: 26/10/2019

* Bilim Uzmanı, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Editörü

Definition and Explanation of Event in Terms of Historical Method

Hakan Yılmaz

Abstract

History is a dynamic process that provides contact (connection) between today and future, and is sum of human actions. In this sense, as sum of states, happened/being happened/to be happened on imagination of the past, today and next, called as three dimensional time; history bears traces from human and can not be thought apart from it. This process, which human has participated with one's all being, at the same time constitutes its historicalness. Essentially, history is neither story of the past, nor is non-living witness of the happened&ended events. Developed in this context, humanity's realization and its resorting to question paved the way for inquirer (questioner) conception of history, as well. During this process, there were history's distinctive methodologic and operational (working) methods, becoming a independent discipline. According to this, in the study, we tried to reveal conceptuality of history, and definition and explanation of the event (case) in terms of historical method based on origin of the concept, by reviewing literature. While historical event (case) was explained as it takes place in the literature, also determinations and comments were suggested analytically, and arguments were demonstrated by tables. While determinations and comments on occurrence of historical events were explained, we used concepts of micro code and genetic motion (movement); on the one hand, formation process of the event is explained by the concept of genetic motion; and such formation tags (mastheads) which take place in the origin of events, as human, social, political and cultural etc. were by the concept of micro code.

Keywords: History, Event, Historicalness, Microcode, Genetic Motion.

Received Date: 16/06/2019

Accepted Date: 26/10/2019

Исторический метод в определении и объяснении события

Хакан Йильмаз

Резюме

История - это динамичный период, связывающий прошлое, настоящее и будущее, своего рода сборник людских деяний. В этом смысле, история в так называемом трехмерном измерении настоящего, прошлого и будущего в образе сборника прожитого/проживаемого/предстоящего носит следы человека и не может быть отделена от него. Этот процесс, в котором человек участвует всем своим существованием, формирует его историчность. А главное, история - это не рассказы прошлого и не безжизненный свидетель случившихся событий. В связи с этим, осознание развивающимся человечеством данного факта и вступление на путь сомнений открыло дорогу понятию «вопрошающей» истории. Именно в этот период история выделилась в самостоятельную дисциплину с собственной методологией и методами исследования. Данное исследование было проведено исходя из концепции истории и корнях данного понятия, с изучением соответствующей литературы об определении и объяснении событий с точки зрения исторического метода. Историческое событие отражено с точностью так, как оно описано в литературе, определения и комментарии к формированию данного события добыты аналитическим путем, аргументы представлены в таблицах. При описании процессов становления исторических событий были использованы такие термины, как «микро-код» и «генетический поток»: периодизация формирования события объяснена через концепцию генетического движения, социальные, человеческие, политические, культурные и прочие факторы, лежащие в основе события, представлены через призму микро-кода.

Ключевые слова: история, событие, историчность, микро-код, генетическое движение.

Получено: 16/06/2019

Принято: 26/10/2019

Giriş

Tarih, insanla başlar ve insanın tüm yaşantılarının toplamıdır. Dolayısıyla insanla ilgili olan her şey tarihin kapsamında değerlendirilir. İnsan, tarihi yapan varlık olarak tüm yaptıklarını akli ile idrak eder ve çevresi ile iletişim kurar. Onun iletişiminin temel aygıtı dildir. O, dili ile hayatını anlamlandırır ve şuurlu bir varlık olmasının kazanımlarını dili ile kendinden sonrakilere aktarır. Doğadaki nesnelere olayların ve durumların anlatımı, kavramsallaştırılmış söz dizimlerine dayanan dil vasıtasıyla olur. Bu bağlamda insan, varlığı ile tarihe hayat veren dinamik sürecin de baş kahramanıdır. İnsanın yaptıkları şimdi içinde tamamlanmaz; bunlar zamana yayılmıştır. Bunların belli bir geçmişi ve geleceği olup aralarında belli bir devinim vardır. Bu devinim yine insanın eseridir. İnsan üç boyutlu zaman sürecinde yaptıklarına devam eder. Bu anlamda insan geçmiş, bugün ve gelecek dediğimiz zaman boyutları arasında bir bağ kurmuştur. Bu durum ise ancak bilen ve düşünen bir varlığın eylemleri olabilir. İşte bundan dolayı insan tarihsel bir varlıktır. Oysa insan hayvanlar gibi içgüdüsel yaşasaydı; o zaman insanın meydana getirdikleri arasında bir bağ kurulamazdı.¹Bundan dolayı yalnızca insanın tarihi vardır. Hayvanın tarihi yoktur. Ve tarih, insana bağlı olup onun tüm zamanlarının da tümel toplamıdır. İnsanın yaptıkları tarihi oluşturur. İnsan tarafından meydana getirilenler, tabiat kanunları tarafından idare edilen hadiseler değildir; bilakis onlar insan tarafından vücuda getirilen oluşumlardır. Bunun için mevcut yapılanlar, insani değerler çizgisinde olup yine insan tarafından yönetilirler. Bu unsurlar, insanın tümel bütünlüğünü oluşturur ve bu cümleden olarak insan, tarihsel oluşuma topyekün katılır. Bu bağlamda insanın tarihselliği, temelini herhangi bir geist'da ya da cogito'da, akıl yahut ide'de veyahut da başka herhangi psikolojik veya metafizik bir yetenekte değil, bilakis insanın somut varlığında bulur.²Bu anlamda insanın tüm zamanlarının kavramsallaşmış formlar bütünü olan tarih, yine insan tarafından anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Anlaşılır kılınmak, anlamak ve bilmekle eş değerdir. İşte insanın kendisi ve kendisiyle ilgili olanı bilme arzusu, bilimin de başat noktasını oluşturmuştur. Bilim, ürün olarak ele alındığında, “nesnel sağlamlığı olan bilgiler bütünü, ispatlanmış ve tasnif edilmiş bilgiler

¹Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988, 14.

²Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, 142.

demeti''biçiminde tanımlanmaktadır.³Bu bilgiler demetinin elde edilmesi ise belirli yöntem ve teknikler sayesinde mümkün olmaktadır.İşte insanın, tarihselliği ile ilgili bilimsel bilgi elde etme uğraşı, tarihin bir bilim olarak değerlendirilmesinin ve kategorize edilmesinin de önünü açmıştır.Bu bağlamda geçmişin araştırılması ve insani olayların nasıl ortaya çıktığının incelenmesine tarih denilmesi eski devirlere dayanmaz. Önceki devirlerde yaşananların oluş sebeplerini incelemek yerine olayları sadece hikaye gibi yazmak en temel yazın şekli iken; modern zamanlarda insanın geçmişini sorgulaması bu durumu değiştirmiştir.Bu cümleden olarak Tarihte olay kavramını incelerken, kuşkusuz sosyolojiyi konumuzla irtibatı açısından gözden uzak bulduramayız.İnsan topluluklarının yaşantılarını inceleyen ve elde ettiği veriler yardımıyla toplumların tarihi süreçlerinde tarihe fikirler sunan bu bilim dalı; olay ve olgular konusunda da yine tarihin en önemli veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Tarihi olaylar, sosyal olaylar dediğimiz, bütünlükle eşdeğerdir.Dolayısıyla bu araştırmada sosyolojinin tarihi olay ve olgulara yaklaşımı bağlamında, ondan yararlanılmıştır.Bu bağlamda olay kavramını, tarih ve sosyoloji ile irtibatlı şekilde ele alan Gürsen ve Mehmet Devrim Topses, olayla ilgili olarak⁴: Toplumsal olay, toplum yaşamı içinde vuku bulan, yeri ve zamanı belli olan, insanlar arası karşılıklı ilişki ve etkileşimdir.Örneğin Büyük Fransız İhtilali, Türk Milli Mücadelesi...ifadelerini kullanmaktadır.Burada, tarihin dinamik yapısı içerisinde yer alan temel unsurlardan birisi olan olayın her durumda kendine özgü içerikler taşıdığı ve tek olduğu dolayısıyla başka bir deyişle tikel karakter sergilediği anlaşılmaktadır.Tarih metodu açısından olay kavramı, tarihsel bütünlüğün ana bölümleri ve tarih yazıcılığında da çok önemli yapıdır. Bu daha önce de bahs ettiğimiz üç boyutlu zamanın birbiri ile irtibatlandırılmasının da ana verilerinin kaynağıdır.Klasik olarak olay ve olguları ele alan yazarlar ana yaklaşımlarını bu temalar üzerinden vermeye çalışmışlardır.Bu makalede yine tarih metodu açısından olay kavramı ele alınırken tespitler ve yorumlar bahsinde tarihsel olay ve onun oluşumuna dair yeni bir yaklaşım ortaya konulmuş ve ileri sürülen düşünce argümanları tablolarla izah edilmiştir.

---

³Niyazi Karasar, *Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Ankara: Torunoğlu Ofset, 1981, 1.

⁴Mehmet Devrim Topses-Gürsen Topses, *Toplum Bilime Giriş-Toplumsal Olayların Bilimi*, Ankara:Anı Yayıncılık, 2010, 104.

1.Tarih Metodu Açısından Olay ve Tanımı

Olay, ortaya çıkan, oluşan durum, ilgi çeken veya çekebilecek nitelikte olan her türlü iş, hadise ve vakıa olarak ifade edilmektedir.⁵ İnsanla ilgili sosyal, ekonomik, kültürel, dini vb. alanlarda meydana gelen çok yönlü oluşumlar olarak beliren olay, kaynağını insandan alması koşuluyla tarihin kapsamında değerlendirilebilir.Tarihi olayların aynı söylemle adlandırılan doğal olaylardan ayrıldığı nokta ise; Hilmi Ziya Ülken'e göre bir olayın (phenomene) genelliği ve tekrar edilirliliği göz önünde bulundurularak, tek olan, tekrar edilmeyen vezaman içinde meydana çıkan vakıa (evenement) hali, tarihe ait olup, sosyal süreçlerin tarihi oluşları için de vakıa demek uygun olacaktır; ki bu bağlamda toplumsal ve tarihsel bu oluşumlara, bizatihi tarihi olay (evenement) denilebilir.⁶ “Bir tarihsel vakıa nedir?” diye eserinde sorarak konuya giriş yapan Walsh, tarihin konusunu kaplayan bu hadiselerin kendilerinden çok geçmişe ait oluşumlar olduğu hususu üzerinde durmakta ve tarihi vakıaların doğrudan tetkik mevzuu olamayacaklarından bahs etmektedir.⁷ Walsh'in vakıalarla ilgili bu yaklaşımından, vakıaların tarihin konusunu, teşkil eden geçmiş eylemler olduğu ve tarih metodunda kullanılan kaynak, belge vs. gibi araçların, mevcut vakıalardan kalan izler olduğu ve tarihçinin de bu izlerden hareketle o vakıaya yaklaşabileceğini anlıyoruz.

Orhan Hançerlioğlu'na göre ise tarihsel bir olay yada tarihi bir vakıa, özlemler ve çıkarların doğrultusundaki insansal eylemler sonucunda ortaya çıkan olaylar bütünüdür.⁸ Bu bağlamda tarihi olay ile kendiliğinden oluşan doğal olay birbirinden farklıdır.Tarihsel olaylar, bu oluşumları yaratan insanların dileklerine uygun olmaktan çok uzaktır; Çünkü insansal eylemler sonucunda oluşan bu eylemler, karşılıklı çıkarların ve etkileşimlerin ürünüdür.Zira bu gelişmeler, fertlerin özgül isteklerinden ziyade toplumların bünyesinde ortaya çıkmaktadırlar.İbni Haldûn,tarihi olayları (evenement) ele almadan önce tarihçilere vurgu yapmakta ve tarihçilerin tarihi olayları anlatırken olayların usûl ve sebeplerinin açık olmadığını onların bu yüzden hataya düştüklerini, sadece kendi devirlerinde meydana gelen olayları sayıp döktüklerini; ayıca geçmişte hüküm süren devletlerin tarihini ve ilk çağlarda vukua gelen tarihi olayları kendilerinden önce geçip giden tarihçilerin eserlerinden maddesiz suret ve kınından

⁵ Olay, TDK,10.10.2016, www.tdk.gov.tr, (12.10.2019).

⁶ Hilmi Ziya Ülken, 1957, *Veraset ve Cemiyet*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1969, 219.

⁷ William H. Walsh, *Tarih Felsefsine Giriş*, çev. Y.Ziya Çelikkaya, Ankara: Hece Yayınları, 2006, 18-19.

⁸ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994, 244-245.

sıyrılmış kılıç gibi çırılçıplak bir biçimde nakl ettiklerini söyleyerek⁹ onları eleştirmektedir. Yukarıdaki tespitlerine binaen İbni Haldûn, düşüncelerini bu bağlamda şöyle ortaya koymaktadır: insanın yaşayacağı yerlerde bir tarihi olayın vukua gelmiş olduğunu işittiğimizde, şu kanuna başvururuz ki: o hadise ve olayın vukuu mümkün ise kabul; yoksa yalan ve uydurma olduğuna hüküm ederek o haberi reddederiz.¹⁰ İbni Haldûn, bu tespitleriyle hem bir hadisenin hangi durumlarda tarihi bir olaydan sayılabileceğini; hem de bir olayın gerçekten meydana gelmiş olup, olmama durumuna dair olanağı ortaya koymaktadır. İbni Haldûn¹¹ çalışma sistematüğinde tarihi yada toplumsal olaylara ayrı bir önem vermiştir. Tunuslu meşhur filozof, tarihi olayları anlamlandırmaya yönelik kendinden önceki düşünürlerden farklı argümanlar geliştirerek, kendi özgül yöntemini ortaya koymuştur. Tarihle ilgili düşüncelerini eserinin başında aşağıdaki sözleriyle ortaya koyan İbn Haldûn¹².

...“Bil ki: tarih ilmi, milletler ve kavimlerin birbirinden nakil ve rivayet edegelmekte oldukları ilimlerden dir. Tarih öğrenmek için atlara üzengiler ve develere semerler bağlanarak binek hayvanlara binerek seferler ihtiyar olunur. Halk ve hiçbir şeye önem vermeyen gafiller bile tarih öğrenmek isterler. Hükümdarlar ve Yemen hükümdarları olan Kayl’ler, tarih öğrenmek için birbirleriyle yarış ederler. Onu anlamak hususunda bilginler ve cahiller birbirine denktir. Tarih, zahirine bakıldığında geçmişteki olayların ve devletlerin hallerinin ve geçen çağdaki haberlerin öte tarafına geçmez. Tarihte sözler istinatlarla naklolunur ve tarihî olaylarla meseller darbolunur. Meclisler, cemaatle dolduğunda tarih olayları nakledilerek toplantılar tazelenir ve dinleyenler hoşlanır ve rağbetle dinlenir. Tarih, insanların ve kavimlerin hal ve durumlarının nasıl değışmiş olduğunu, devlet sınırlarının nasıl genişlemiş, kuvvet ve kudretlerinin nasıl artmış bulunduğunu, ölüm ve yıkılma çağı gelinceye dek yeryüzünün nasıl imar ettiklerini bize bildirir.” diyerek görüşlerini temellendireceğı tarih düşüncesini de bu yolla beyan etmiş olmaktadır.

Bu konuda Ahmet Arslan’ın da ifade ettiğı gibi İbni Haldûn, kendisine kadar hiç kimsenin üzerinde araştırma yapmayı düşünmediğı yeni bir alanı ve bu alana ait özel sorunları kendisine konu olacak yeni bir ilim kurmak istediğini ve onu kurduğunu

⁹İbni Haldun, *Mukaddime*, çev. Kadirî Ugan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, c.1, 1986, 7-8.

¹⁰İbni Haldun, *Mukaddime*, 90.

¹¹Araştırmamızda İbni Haldûn’un ‘‘Mukaddime’’ adlı eseri önemli bir yer tutmuştur.

¹² İbni Haldun, *Mukaddime*, 4-5.

söylemektedir¹³ki O, bu ilme Umrân (ilm-al-'umrân) ilmi¹⁴adını vermiştir.

İbni Haldûn, ortaya koyduğu analitik tarih anlayışı ve tarihsel olayları özgül yöntemlerle irdeleme fikri ile klasik felsefe'den kopuşun kırılma noktasında yer almış; ayrıca tarihsel olayları aydınlatmaya ve anlamlandırmaya yönelikendinden önceki yazarlardan da yukarıda değindiğimiz gibi farklı yaklaşımlar geliştirmiştir.İbni Haldûn, mevcut tespitleriyle yukarıda değindiğimiz klasik felsefe ve diğer tarih yazarlarının fikirselle gücü konumundaki Aristoteles¹⁵'e ve onun tesiriyle gelişerek tarih düşüncesinde asırlarca etkili olacak farklı yaklaşımlarına¹⁶ da karşı olduğunu bu sayede göstermiştir.İbni Haldûn, Mustafa Yıldız'ın ifadesiyle bir tarih kitabı yazmadan önce, tarihe nasıl baktığını açıklama gereğini duymuştur.Ona göre bir olayın tarihselliği, toplumun örgütlenme biçimine ve sonuçta medeniyete katkısına göre değerlendirilir.¹⁷Bir başka deyişle tarih, olgu ya da olayların bir sıralaması değildir; toplumu ve devleti anlamının bir yoludur.Dolayısıyla İbni Haldûn, tarihsel olgu ve

¹³Ahmet Arslan, "İbni Haldun ve Tarih", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (2015): 9. (9-30.)

¹⁴İbni Haldun, *Mukaddime*, 4.

¹⁵Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitapevi,1987, 30-31.

¹⁶Tarihle ilgili düşüncelerini *Poetika* eserinin, tarih yazarı ve ozan bölümünde "Tarih yazarı ve ozan, biri düzyazı, ötekinazım yazdığı için birbirlerinden ayrılmazlar.Çünkü, Herodotos'un yapıtının mısralar haline getirilmiş olduğu düşünülebilir.Bununla birlikte, ister nazım, isterse düzyazı biçiminde olsun, Herodotos'un yapıtı bir tarih yapıtıdır. Ayrılık daha çok şu noktada bulunur: Tarihçi daha çok gerçekten olan'ı, ozansa olabilirolan'ı anlatır. Bunun için şiir, tarih yapıtına oranla daha felsefi olduğu gibi, daha üstün olarak değerlendirilebilir. Çünkü şiir, daha çok genel olanı, tarihsel tek olanı anlatır. Genel olan deyince de, olasılık ya dazorunluluk yasalarına göre, belli özellikteki bir kişininböyle ya da şöyle konuşmasını, böyle ya da şöyle eylemde bulunmasını anlıyoruz. Ozan, kişilerine ad verirken daima bunu göz önünde bulundurarak adları seçer.Tek olan deyince de, bir Alkibiades şunu yaptı ya da başına şu geldi, bunu anlıyoruz."biçiminde Aristoteles'in tarihe ve tarihsel olana dair bu türden yaklaşımı ilim tasniflerinde ve klasik felsefede asırlarca hakim olmuştur. İbni Haldûn, Aristoteles'in tesiriyle etkili olan mevcut ilmi yaklaşımların kırılma noktasında yer alacak ve özellikle islam literatüründe Gazali (Ö. 1111)'den etkilenerek tarih ilmine önem atfedecek ve onu yukarıda da değindiğimiz gibi şerefli ilim sayacaktır.Gazali ile başlayıp, İbni Haldûn ile kesinleşen düşünsel kırılma, tarihin yepyeni yorumuyla güçlü bir ilim olarak belirmesinin de önünü açmış olacaktır.Aristoteles'ten itibaren ilmin çok çeşitli tasniflerinin yapıldığını ve bunun devirlere ve coğrafyalara göre hatta inanç kaidelerine göre de değişiklik arz ettiğini söyleyebiliriz.İnsanlık tarihinde farklı ilim tasniflerinin yapıldığını görmekteyiz ki ilimleri tasnif eden bazı filozofları şöyle sıralayabiliriz: Aristoteles'in, Kindi (Ö.866)'nin, Farabi (Ö.950)'nin, İhvan-ı Safa (10.yy)'nın, Harezmi (Ö.995)'nin, İbn Sina (Ö.1036)'nın, Gazali'nin, İbn Haldûn'un, Kafiyeci'nin, Taşkörolüzade (1494-1561)'nin vb.'nin ilim tasnifleri vardır.Konumuzla ilgili olması açısından tarih ilminin mevcut ilim tasniflerindeki yerine baktığımızda Felsefe gibi bazı ilimlerin Doğu ve İslam dünyasına Yunan'dan geldiğini görmekle birlikte tarih ilminin İslam dünyasına dışarıdan gelmediğini anlıyoruz.Esasen Aristoteles etkisinde kalan Farabi ve İbn Sina'nın ilim tasniflerinde tarih ilmine yer vermediklerini görmekteyiz. Gazali ilim tasniflerinde diğer düşünürlerden farklı olarak tarihe yer vermekte ve onu Şer'i olmayan ilimler kategorisinden mübah ilimler arasında saymaktadır.

¹⁷Mustafa Yıldız, "İbn Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2010):30.

olayları kendi düşüncesi bağlamında yeniden yorumlamak ve böylece toplum ve devlet kuramını temellendirmek için kullanmıştır. Dolayısıyla tarihsel bir hadisenin insanlar arası etkileşim neticesinde ortaya çıktığını ve tarihsel olayın bu bağlamda oluştuğunu ileri süren İbni Haldûn, Umrân ilmini de tarihsel olayları daha iyi anlayıp çözümllemek için kurduğunu ifade etmektedir.¹⁸

Bir eylemin tarihi bir olay sayılabilmesi için, onun insan kaynaklı olması, yönündeki açıklamalarımız, Kâfiyeci'de de anlamını bulmakta ve ona göre de bir hadise ve/veya eylemin tarihi olay sayılabilmesi; ve tarih kapsamında değerlendirilebilmesi için, her şeyden önce o hadisenin, hadîs olması yani, var olması, garip iş ve durumlar ihtiva etmesi şeklinde olmalıdır.¹⁹ Bu garip iş ve durumlar, teşvik, sakındırma, gayretlendirme, engel olma, öğüt verme, ibret alma, açılma, ve etkilenme gibi çeşitli oluşlardan başka bir şey değildir. Bu durumların gerçek bir amaç dolayısıyla, ayrıntılı tanımlarla hakikatlerinin tespit edilip, yazıya dökülmesi, ayırt edici özelliklerinin belirlenip tespit edilmesi ve vakitlerinin tayin edilerek, kayıt altına alınması gereklidir.

Kâfiyeci, hadiseleri, tefekküre konu olacak kendinden sonrakilerin daha öncekilerden etkilendiği özel, tersine döndürülemeyen ve zamansal olaylar olması gerektiği bağlamında da meseleyi ele almakta²⁰ ve tarihin tanımlarında geçen, zaman kavramına uygun olmayan hadise ve varlıkları; ve bunlardan kaynaklanmayan eylemleri, tarihi olay saymamaktadır. Örneğin Allah ve yokluk gibi zamansal olmayan kavramlar, tarih konusu kapsamında ele alınamazken insan ve ona dayalı olarak husule gelen hadiseler, tarihi olay kapsamında değerlendirilmektedir.

Bir olayın tarihi olup olmadığını, hadiselerin kendisinde değil de bilgilerinin tarzında gören Langlois- Seignobos²¹ ise kimya olayları bulunduğu gibi, tarih olayları yoktur. Bir eylem, o hadisenin tanınması tarzına göre ya tarihi olur, yada olmaz. Tarih bilgisinin ancak bir takım tarzları vardır. Senato'nun bir toplantısı, orada hazır bulunan için doğrudan doğruya bir müşahede olayıdır; o toplantıyı bir zabıtnamede tedkik eden için ise, tarihi olur. Yine Vesuve yanardağı'nın Pline zamanında fişkırması tarihi olarak tanınmış bir jeoloji olayıdır. Yani tarih sıfatı, olaylarda değil bilginin tarzındadır. Langlois-Seignobos bu açıklamalarıyla, olayın tarihiliğini, onun bilgisinin tarzıyla

¹⁸İbni Haldun, *Mukaddime*, 4-5.

¹⁹Kafiyeci, *el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*, çev. Kasım Şülul, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, 112-114.

²⁰Kafiyeci, *el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*, 100-117.

²¹Ch.Seignobos-Ch.V.Langlois, *Tarih Tedkiklerine Giriş*, çev. Galip Ataç, İstanbul: Devlet Basım Evi, 1937, 58-59.

ilişkili görmektedirler.Fakat araştırmamızda, bilgisinin tarzına göre olayların tarihselliğini sorgulama gibi epistemolojik uğraş yerine doğrudan insani ve toplumsal olaylarla özdeşleşen tarihsel olaylara yer vermek isabetli olacaktır.Yukarıdaki tespitler doğrultusunda araştırmanın kavramsal çerçevesine uygun olacak biçimde, olay denildiğinde tarihi vakıa; yada olayı kast etmiş olacağız.

Tarihi geniş manasıyla geçmişte meydana gelen bütün işlerin ve hadiselerin toplamı olarak telakki eden Köprülü²²kendi deyimiyle eski tarihçilerin birtakım istisnai hadiseleri bir araya toplayarak tarih yapmaya çalışmalarını eleştirmekte; ve tarihin yapısında yer alan insanla ilgili mevcut hadise ve / veya vakalara umumiyetle önem atfederek, kainatta münferit hiçbir hadise olmadığını; her hadisenin, birçok sebep ve amillerin birlikte meydana getirdiği ve geleceğe ait bir takım vakıaların muhtelif sebeplerinden biri olduğunu söylemektedir.Bu bağlamda Köprülü'nün tarihin bileşenlerinden biri olan olaya mevcut yaklaşımı, tarihi bir hadisenin baş kahramanı olan insanın, tüm varlığıyla onu vücuda getirme biçimine ve çok yönlü faktörlerin etkiselliğine de işaret olarak sayılabilir.

Yukarıda ki tespitlerle de bağlantılı olmak üzere tarihin bileşenlerinden biri olan olayın, özgün olarak tarihin diğer unsurlarıyla da birebir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.Öyle ki tarihin ana uğraşının salt geçmişte yaşanan olaylar olduğu, kanaati dahi, Rankevari bir yaklaşımla günümüzde dahi güncelliğini koruduğu yönündedir.Bu bağlamda tarih içerisinde önemli bir yer tutan bu özgün oluşumların bünyelerinde tarihin diğer bileşenlerine dair argümanlar bulmak da mümkündür.Tarih, meydana gelen her eylemle ilgilenmez.Konu bütünlüğü içerisinde insan tesiriyle meydana gelen hadiseler, tarihi olay kategorisinde ele alınarak, tarihçi tarafından onun kapsamında değerlendirilir.Yani sayısız eylem demetleri içerisinde uygun gördüklerini ancak tarihçi, ele alarak okur, yorumlar, inceler ve açıklayarak tarihi inşa eder; dolayısıyla onu, tarihi olay bağlamında değerlendirir.Bu açıdan bakıldığında tarihin bileşenleri arasında etkin konumda bulunan olay, yeri, zamanı belli olan, ne zaman başlayıp ne zaman bittiği kestirilebilen kısa vadeli gelişmeler, kabilinden olarak; aynı türden vakıaların ve olmuş olanların da formlaşmış bütünlükleridir.

Tarih metodu açısından olayın durumu ve kapsamına dair düşüncelerini ortaya

²²Mehmet Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, 6-10.

koyan Topsis²³,de tarihi olaykavramını, tarih ve sosyoloji ile irtibatlı şekilde ele alıp, onu tarihsel dolayısıyla toplumsal olarak, toplum yaşamı içinde tek tek ortaya çıkan, yeri ve zamanı belli olan, en az iki kişinin karşılıklı ilişkisi ve etkileşimi bağlamında değerlendirmenin mümkün olacağını söylemektedir. Topsis²⁴'in ortaya koyduğu düşünceyle ilgili olarak esasen irtibatlandıracağımız fikir sahibi, yukarıda değindiğimiz gibi yine İbni Haldûn'dur.Aynı zamanda sosyoloji'ninde kurucusu sayılan mezkûr filozof, bu bağlamda, tarihin konusuna dahil edilebilecek hadiselerin, aynı zamanda farklı bir disiplin olan sosyoloji yani toplumbilim'in de kapsamına girdiğini, bir toplumbilimsel paradigma çığırı açarak ortaya koymuştur.Bu cümleden olarak Ümit Hassan'da, tarih biliminin gerçek kurucusu diye gördüğümüz, İbni Haldûn'un, tarihi olayları, toplum olayları olarak ele alıp, genellikleri ve gidiş kanunları bakımından onları incelemeyi hedefleyen biri olarak, sosyolojinin de müjdecisi olduğunu kaydetmektedir.²⁵İbni Haldûn, tarihin konusuna girecek olayları doğru tespit ederek onları, doğru anlayıp, sistemsal olarak açıklama getiremeyen yazarları eleştirmektedir.O, hadiselerle yalan haberler karışmasına yol açan etmenleri ortaya koymakta; ve buna mani olamamanın temelinde yatan en önemli nedenin ise mevcut yazarlarca dünyanın insan yaşayabilen bölgelerinde yaşayan kavimlerin ve cemiyetlerin yeryüzünün imarından ibaret olan umranın ve diğer tabirle içtimai hayatın tabiatının hallerini bilmemekten kaynaklandığını öne sürmektedir.Çünkü İbni Haldûn, Arslan'a göre, hadiselerin tespiti ve anlatımına dair tarihçilerin yaptıkları hataların ana nedeni olarak, onların tarihi olayların yapıları hakkında doğru bir anlayışa sahip olmadıklarını söylemektedir.²⁶Ayrıca tarihçilerin kişisel kusur ve yeterizliklerinden ileri gelen hatalarının ise, tarih hakkında doğru bir anlayışa sahip olamamaktan kaynaklanan hatalarının yanında ikinci planda kaldığını söylemektedir.

İbni Haldûn,tarihin ilim olma hususiyetini, onun konu kapsamına giren olayların yapılarının doğru tahlil edilip anlaşılmasıyla da irtibatlı görmekte ve şöyle bir mantıksal imgelem ortaya koymaktadır: Tarihin bir ilim olması için tarihi olayların birtakım düzenliliklere göre zorunlu olarak meydana geldikleri kabul edilmelidir.Varlığa gelen herşeyin, bu arada tarihi varlık yada olayların da birer tabiatı vardır.Bu tabiatlar, o şeyleri meydana getirir; ve onları o meydana geldikleri biçimde meydana getirir.Başka

²³Topsis-Topsis, *Toplum Bilime Giriş-Toplumsal Olayların Bilimi*, 104.

²⁴Topsis-Topsis, *Toplum Bilime Giriş-Toplumsal Olayların Bilimi*, 104.

²⁵Ümit Hassan, *İbni Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010, 20.

²⁶Arslan, 'İbni Haldun ve Tarih', 14-15.

deyişle varlıkta nasıl fiziksel-doğabilimsel olaylar varsa; ve bu olaylar nedenleri olan fiziksel-doğabilimsel tabiatların sonucu olarak meydana geliyorsa; aynı şekilde tarihi olaylar da vardır; ve bunlarda tarihi tabiatlarının sonucu olarak meydana gelmektedirler.²⁷Sosyolojinin doğuşundan önceleri, tarihin önemi, tarihi olayların karışıklığı ve çeşitliliği arasında bir düzen araştıranlar, tarihin kanunlarını bulmaya çalışanlar olmuştur.İnsanlık tarihinde tarihi olayları belirleyen sebepleri bulmaya teşebbüs eden ilk kişi eski Yunanlı filozof Polyvios'tur.Fakat tarihi olaylara dair ilmi tarzdaki çalışmaları ilk başlatan, sosyoloji'nin öncüsü ve kurucusu da olanyine İbni Haldûn'dur.²⁸İbni Haldûn'un açmış olduğu yoldan ilerleyerek tarihi olayların tabiatını anlamaya çalışan ve toplumbilimle irtibatlı olarak yeni bakış açıları da modern dönemlerde ortaya çıkmaktadır.

XIX.yy'da sosyoloji'de Comte ve Spencer'in çalışmaları; tarih alanında da Ranke'nin toplumsal tarihi, spekülasyon olduğu gerekçesiyle redederek siyasi ve arşivsel tarihe yönelmesi, tarihle sosyolojinin birbirlerine uzak çalışma sistemlerine yönelmelerine yol açmış ve öncülerin başlattığı, kurucularında devam ettirdiği bu tartışmalar, Durkaim ve Weber'in ardından gelen yeni kuşağın geçmişten yüz çevirmesiyle aşılmıştır.²⁹ ki İbn Haldûn'un Durkaim ve Weber'in üzerinde etkisi çok açık olarak görülmektedir.

Tarihi olayları inceleme, zaman zaman tarihin yasalarının keşfi bağlamındaki çabaların evrilmesiyle de ilişkilidir.Öyle ki tarihin yasası, onun konu bütünlüğüne dahil olayların da bu bağlamda açıklanabileceğine imkan tanıyacaktı.Bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı olan ve birisi etkilenendiğinde diğerlerinin de etkilendiği olaylar bütünü, Simmel'in deyişiyle öyle çok katkıdan oluşmuştur; ki sebep olanın başka bir zaman ve mekanda aynen tekrarına gönül rahatlığıyla imkansız gözüyle bakarız.³⁰Simmel'in mevcut tespitleri, tarihi olayların bizim de yukarıda değindiğimiz gibi üstünde birçok insani ilişkilerin etkili olduğu ve çok yönlü edimsel bütünlükler olduğunu doğrulamaktadır.Tarih metodu açısından tarihi olay bağlamında görülen vakıa veya hadiselerin, tarihçiler tarafından derlenip yazılma sistemine tarih

²⁷İbni Haldun, *Mukaddime*, 84-85; Arslan, "İbni Haldun ve Tarih", 14-15.

²⁸Eyüp Sanay, *Genel Sosyoloji Dersleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1985, 114.

²⁹Ramazan Yelken, *Tarihsel Sosyoloji*, İstanbul: Vadi Yayınları, 2017, 12.

³⁰George Simmel, *Tarih Felsefesinin Problemleri*, çev. Gürsel Aytaç, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008, 47.

yazımı adı verilir.Bu metodolojik yaklaşımlar yukarıda değindiğimiz gibi konjonktörel tesirlerinde etkisiyle hem tarih anlayışları hem de onun konu dizimleri üzerinde başat etkiler doğuracaktır.

XIX.yy'ın hakim bakış açısı olan pozitivizm, tarih yaklaşımlarını da etkilemiş ve tarih, doğa bilimlerinin kullandığı metotları kullanan bilimlerden biri olarak kabul edilmiştir.³¹Ranke'nin de etkisiyle hız kazanan pozitivist bakış açısıyla geçmişin olaylarına dayandırılarak oluşturulan olguların dizilmesiyle tarih oluşturuluyordu.Bu sayede XIX.yy tarih yazarları yorumdan ziyade elde ettikleri olgularla tarihi inşa işine giriştiler.İleride üzerinde duracağımız ve tarihi olaylara bağlı olarak ortaya konulan olgular, bu sayede tarihin önemli bir birimi konumuna geldiler.

XX.yy'da gelişen görelî tarih anlayışı, pozitivizm'in tarihi inşa eden temel etmen olarak gördüğü olay/olgu önemine savaşı açmış ve Alman filozofu Wilhelm Dilthey, insan bilgisinin çeşitli branşları arasında temelde bir farklılık olmadığı düşüncesini reddederek tabiat bilimlerinin değil, beşeri bilimlerin bir branşı olan tarihe, tabiat bilimlerinden farklı metodlar uygulanması gerektiğini öne sürmüştür.³²Yine XX.yy'a gelindiğinde ise tarihteki anlamın tarih felsefesi yoluyla kavranılabileceğine inanan bir kısım tarihçiler, tarihin konusu ve içeriğini temelden sorgulamaya başladılar.³³Bu son evrede özellikle günümüzde de geçerliliğini koruyan ve tarihin konu birimlerinden biri olarak olay ve olguların kabul edildiği sürecin düşüncesini Carr, tarihçi ile olguları arasında kesintisiz karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog olarak, tarihi tanımlayan ifadeye dönüştürmüştür.³⁴Bir önceki paragraftan devam edecek olursak, görelî tarih anlayışında tarihin inşa sürecinde veri olarak kullanılacak olan olaylara dair bakış açılarını belirtirken konu, tarihte objektiflik meselesine doğru gelmiş olur.Bu bağlamda şunu söylemek hatalı olmayacaktır ki bir duygu ve his dünyası olan insanın algı ve ifadelerinde tam nesnellik söz konusu olmayıp,subjektiflikten tamamen sıyrılmış değildir.Dolayısıyla insani bakış açılarında tam nesnellik de mümkün olamayacaktır. Bu bağlamda tarihi verilerden bunları işleme metotlarına ve tarihçinin üzerinde tesiri olan unsurlara kadar objektifliğe dair pek çok sınırlamanın mevcut³⁵ olması tarihte esasen çok yönlü bir objektiflik tartışması

³¹Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir*, çev: Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 9-11.

³²Fatma Acun, "Tarihte Objektiflik Tartışması", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 2, sy.7 (2006): 112-113.

³³Fatma Acun, "Yakın Dönem Tarih Metodolojisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (1998): 718.

³⁴Carr, *Tarih Nedir*, 35.

³⁵Acun, "Tarihte Objektiflik Tartışması", 114.

başlatmıştır.Tarihte objektiflik tartışmalarının ilginç tarafı tarihsel vakıa yada olaylara dair yaklaşımları da etkilediği gibi; bu hususlara bakış açılarının sonucunda tekrar kendisine ulaşıp ulaşılmadığına dair tartışmaların devam etmesidir.

Gelişen Tarih metodunda tarihi olay olarak görülen vakıaların ki tarihin bilimselliğine muhalif olanların da ilk öne sürdüğü tartışma bu olarak, tarih yazarının mevcut olayları gözlemleyememesi ve onun olaylara ancak belgeler yoluyla ulaşabilmesi bağlamındadır.Bu açıdan tarihi olayların, tarihi araştırmaların nesnesi oluşu ve yaşanılıp bitmiş olması düşüncesi³⁶de bu durumda etkilidir.Bu cümleden olarak tarihi olay addedilen hadiselerin gözlemlenememesinin iki sebebi vardır: bunlardan ilki orijinal olayın yaşanıp bitmesi ve geriye kalanların ancak onun izleri oluşudur.İkincisi ise tarih yazarının belgeler ışığında olayları yeniden inşasının doğru olup olmadığının deney yoluyla belirlemenin mümkün olmadığıdır; ki bu bağlamda tarihçi ile tarihi olay arasında her daim zaman engeli vardır³⁷denilebilir.Geçmiş, bugün ve gelecek arasında insan etkilerinin ürünü olarak meydana gelen tarihi olaylar, ayrıca zamansal kavramlardır.O, var olduğu için zamanı vardır; ve kendi şimdileri, onu mevcut zamansallığında ortaya çıkarmıştır.Kâfiyecî'nin tarihi olayları anlatırken yukarıda değindiğimiz şekliyle düşündüğü tarihi olayın varoluş boyutundaki imkan hali, ancak varolmuş olanın; ve onun yaptıklarının tarihi olabileceğini bir kez daha ortaya koymaktadır; ki bu hususta Kâfiyecî'nin tarihi olaylara yönelik zaman algısı, bize, aşağıda değineceğimiz Alman filozof Heidegger'i düşündürmektedir.

Tarihi olaylardaki tarihsellik ve zamansallık ekseninde tarihi olayın aynı zamanda tarihi bir varlık olduğunu düşünmemiz, doğru bir yaklaşım olacaktır.Bu varlığın tarihselliği, onu bir zamansallık içine yerleştirdiği kökleriyle sabitlemiştir.³⁸Bu durumda tarih, zaman içinde dönüşen varolanlar bütünü imlemektedir.Varolanların bütünü tabiriyle kast edilenler insanlar, insan toplulukları ve onların kültürleridir.

Bu bağlamda tarih, varlık yada yaşanmışlığı değilde tin ve kültür aracılığıyla doğadan ayırt ettiğimiz insan ve varoluşun özsel belirlenimleri için kullanılan bir varolan sahasını ifade etmektedir.³⁹Bu durumda insanı ve onun eseri olan olayı, topyekün kendi zamansallıkları içinde varolmuş olanın, bütün olma imkanı, olarak da

³⁶Acun, "Tarihte Objektiflik Tartışması", 114.

³⁷Acun, "Tarihte Objektiflik Tartışması", 114.

³⁸Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul:Agora Kitaplığı, 2008, 399.

³⁹Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 402.

görmek mümkündür.Tarihsel olayları anlama, sorgulama ve ortaya koyarak açıklama gereği, bizi tarihin inşasına götürmektedir.Tarihi olayların tarih yazarlarınca tekrar kurgulanması eylemi tarihsel olayların bir daha yaşanılabilirlik sorunsalı üzerinde bizi düşünmeye zorlamaktadır.Tarihi olaylar, yapı ve nitelik itibarıyla biricik ve tek olup, bunlar sistemsal olarak tekrarlanmazlar.⁴⁰Tarihi olayların nitelik olarak tekrarlanmazlığını ise tekerrür bahsiyle karıştırmamak icap etmektedir.

Tekerrür kavramı ile ilgili olarak en keskin sözleri söyleyen isimlerden biri olan Kierkegaard, tekerrür mümkün mü?Nasıl bir öneme sahip?Bir şey tekrar edildiğinde kendisinden bir özellik kaybeder mi?Yoksa tam tersine bir şey mi kazanır?gibi sorular sorarak işe girişmekte ve Yunanlar için hatırlama ne kadar önemliyse, tekerrür de modern felsefede o kadar önemlidir derken genel olarak, Yunanlar nasıl bütün bilmenin hatırlamadan ibaret olduğunu öğrettiyse, modern felsefe de bütün hayatın bir tekerrür olduğunu öğretecektir demektedir.Tekerrür ve hatırlamanın bir hareket olarak aynı fakat zıt yönde olduklarını söylüyor.Hatırlamak geriye doğru bir harekettir; geçmişte olanın, öğrenilenin çağrışımların da yardımıyla geri çağrılmasıdır.Tekerrür ise ileriye doğru bir harekettir; deneyimlerimizin ve öğrendiklerimizin tekrar ede ede birikim haline getirilmesi ama bir köşeye saklamadan taze ve canlı tutulmasıdır.Tekerrürün mümkün olduğunu kendine özgü argümanlarıyla ortaya koymaya çalışan Kierkegaard, bu bağlamda tekerrürün insanı mutlu edeceğini; çünkü tekerrürün yaşanmış bir olay veya öğrenilmiş bir bilginin her seferinde sınanarak, gözden geçirilerek tekamül etmesidir yönünde görüşler sunmaktadır.⁴¹Konumuzun anlam bütünlüğüne bağlı olarak tarihte tekerrürün anlamı ve tarihi olaylarda tekerrür bahsine dair Marx, Fransız devrimini anlatırken kullandığı: Hegel bir yerde şöyle bir gözlemde bulunur: tüm tarihsel büyük olaylar ve kişiler hemen hemen iki kez yinelenir.Hegel eklemeyi unutmuş:birinci kez trajedi olarak ikinci kez komedi olarak biçimindeki ifadeleri tarihte tekerrüre dair önemli bir bakış açısını ortaya koymuştur.Marx, bu yaklaşımıyla tarihte tekerrürün belli anlamlarda mümkün olduğunu ve bu cümleden olarak 1789 Büyük Fransız devriminin ardından yaşanan tarihi olayların geçmişin bir tekerrürü olarak tesis edildiğini beyan etmiştir.⁴²Tarihi olaylarda

---

⁴⁰Bu konuyla irtibatlı olması hasebiyle değinmeden geçemeyeceğimiz ve tarihte olayların tekrarlanmazlığı konusunda bakılabilecek literatür eseri olarak olan David Bebbington'un "Patterns in History, A Christian Perspective on Historical Thought, Leicester", adlı eseridir. Bu eser henüz Türkçe'ye çevrilmemiştir.

⁴¹Soren Kierkegaard, *Tekerrür*, çev. Zeynep Talay, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2014, 15.

⁴²Karl Marx, *Lous Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, çev. Sevim Belli, İstanbul: Eriş Yayınları, 2003, 14.

tekerrür konusunda yazdıklarıyla Marx'ı imleyen ve onun ortaya koyduklarını bir tekerrür zorlantısı olarak yorumlayan Japonfilozof Kojin Karatani ise, şu tespitlerde bulunmaktadır: Tarihte tekerürün iki anlamı vardır: ilki yeni bir şey yaptıkları sırada insanların geçmişteki olayları yada insanları hatırlamasıdır.Marx'ın yukarıda verdiğimiz tespitleri Karatani'ye göre bu türden bir tekerrür biçimidir.İkinci tekerrür biçimiye, reddedilip unutulsa bile geçmişin tekrarlanmasıdır.Freud bu tekerrür biçimine bastırılanın geri dönüşü adını vermiştir.İşte bu tekerrür biçimi, modern dünyayı yapılandıran sermaye ve devletin asli niteliği olarak görülebilir; ki kaçınılmaz olan da bu tekerrür biçimidir.⁴³Bu cümleden olarak tekerrür aynı olayların tekrarlanmasını ifade etmez; zira o, ancak biçim (yapı) çerçevesinde mümkündür, olay (içerik) çerçevesinde değil.Olayların kendileri tekerrürden kaçınabilir.İş döngüsü gibi verili bir yapı ise bunu yapmaz.Burada ele aldığım şey tam da bu tekerrür zorlantısıdır.Freud'un belirttiği gibi tekrallama zorlantısı asla hatırlanamayacak olan bastırılanın geri dönüşünü imler: bunlar hatırlanmak yerine şimdiki anda tekrarlanır.Ancak olayları hatırlayabiliriz.⁴⁴ Tarihin aynen tekrarlanmasının mümkün olmadığı; ama onun yapılarında belli bir tekrarın olduğunu; ama bunun olayların aynılığından değil yapılarda var olan döngülerden ileri geldiğini yukarıdaki görüşlerle ileri süren Karatani, aslında ortaya koyduklarıyla adeta materyalizmle uyuşmayan tekerrür fikrini yumuşatmak ister gibidir.Tarihi olayların tekerrürü bahsi aslında tarih anlayışlarında bir tartışma olarak başlayan görüşlerden de kaynaklanmıştır.İbn Haldun dairesel tarih anlayışı ile sonsuz ilerlemeciliğe karşı olup, döngüsel tarih ve toplumbilim sistemini geliştirmiştir.Toynbee ve Spengler aynı düşüncenin temsilcileridir.Hegel ve onun yolundan giden Marx ise ilerlemeci tarih görüşüyle tarihin sonunun geleceğini önsezi olarak ileri sürmüşlerdir ki bu bağlamda Fukuyama da tarihin sonunun elbet geleceğini ve bunun ilerlemeci bir süreçle gelişeceğini ortaya koymaktadır.⁴⁵

Tarihi olayların tekrarı bahsinde son olarak Kur'an-ı Kerim'in yaklaşımına da değinecek olursak: İnsanın yaşadıklarının kendisine ders olması yolunda yoğun açıklama ve öğütlerde bulunan Kuran-ı Kerim, yaşanan hadiselerden ders alma yolunda Allah'ın halifesi olarak gördüğü⁴⁶akıl sahibi insanın geleceğe çeşitli dersler

⁴³Kojin Karatani, *Tarih ve Tekerrür*, çev. Erkan Ünal, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, 64.

⁴⁴ Karatani, *Tarih ve Tekerrür*, 42.

⁴⁵ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Gün Yayınları, 1999, 20-320.

⁴⁶Kur'an-i Kerim ve Türkçe Meali, Bakara Suresi, 2/30, Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2007, 6.

çıkarak yürümesini ister.Özellikle yok olmuş kavimler bahsinin konu edildiği ayetlerde yaşananların insanlara gerekli dersler ve fikirler vermesi üzerine ciddi öğütlerde bulunulur.⁴⁷Kuran-ı Kerim’egöre bir olayın tekrar vuku bulması, o olayla ilgili tedbirsiz davranma ve geçmişte yaşananlardan gerekli derslerin çıkarılmaması sonucunda mümkün olacaktır.Bu durumda olay yine aynı biçimde olmaz; ama insana zarar verme noktasında aynı etkileri kuşkusuz gösterebilir.Yada tam tersi düşünülürse söz konusu hadiselerden dersler çıkarıp insanlık açısından olumlu sonuçlara yol açacak olayların oluşumuna yol açmak; ise insanlığın faydasına olacak şeylerdendir.İşte insanın huzuru ve mutluluğu üzerine bir yaşam dengesi öneren Kur’an-ı Kerim, tarihten dersler çıkarmak yönünde insanları bu bağlamda uyarılmaktadır.

Tarihte objektiflik konumuza kaldığımız yerden devam edecek olursak.Tarih yazarının geçmişte yaşananlara doğrudan ulaşma imkanının olmaması ve tarihi olayların tekrarının imkansızlığına binaen karşılaşılabilecek problemlere dair Craig şu yaklaşımları⁴⁸ortaya koymaktadır: Öncelikle tarihinin her zaman dolaylı, fen bilimcisinin ise doğrudan gözlemlediği verilerle çalıştığı doğru değildir.Bilim adamı bazen gözlemleyeceği nesneye doğrudan ulaşamazken, tarih yazarı ulaşır.Örneğin fizik’te gözlemlenen nesneye doğrudan ulaşmak mümkün değildir.Olayın geçmişte cereyan etmesine rağmen delili tarih yazarının önünde ve gözlemlerine açıktır.Craig’in yukarıdaki tespitleri, tarihi olayların yaşanmış olsa dahi kanıtlarıyla günümüze kadar geldiğini ve tarih yazarının bunları birebir görme şansı olduğunu ortaya koymaktadır.Ayrıca Craig’in ifadelerinden, tarihin inşa sürecinde değerlendirilecek olan tarihi olay vs. gelişmelerinin tümünden değiştiğini bozulduğunu ve tarihin sadece kurgu olduğunu düşünmenin de yanlış olduğunu anlıyoruz.Bu bağlamda yeri gelmişken değinmemizin faydalı olacağı diğer bir kavram, tarihsel olgulardır; ki bunların tarihsel olaylara bağlı olarak ortaya çıkıp, tarihe dair anlam bütünlükleri taşıdıkları söz konusudur.

Konumuza devam edecek olursak.Tarihte gerçekte nelerin yaşandığını ortaya koymanın mümkün olmadığını düşünenlere cevap olarak, Craig bize iki yol göstermektedir; ki bunlardan ilki, tarihi olaylar arasında mantıki ve tecrübenin bütününe uyan sistematik tutarlılıkların olması gerektiği düşünölmeli ve bu durumun da tarih

⁴⁷Kur’an-i Kerim ve Türkçe Meali, Ankebut Suresi, 29/14, 427; Nuh Suresi, 71/25, 641; Fussilet, 41/15-16; Enbiya, 21/74, 349.

⁴⁸Acun, ‘‘Tarihte Objektiflik Tartışması’’, 114.

yazarlarınca delillere dayanılarak kontrolü sağlanmalıdır.⁴⁹Craig'in tarihi olay yaklaşımılı bakış açısını, tarihi olayın tanımı ve izahını yaptığımız bu bölümde; konuyla alakalı öne sürdüğü ikinci yolu da tarihi olguların anlatılacağı bir sonraki bölümümüzde vereceğiz.

Tarihte olayların tekrar etmediğine, dolayısıyla da deney yapılamadığı düşüncesine ve dolaylı olarak da yukarıda değindiğimiz tekerrür bahsine ilişkin olarak Geisler, benzer olayların yeniden meydana gelmesi anlamında tarihin tekrar ettiğini düşünür.Dolayısıyla tarih yazarı bu yolla benzeri olaylar arasında karşılaştırma yapabilir.⁵⁰Yukarıdaki tespitler ve az önce değindiğimiz tekerrür bahsi ile de ilintili olması bağlamında biz de tarihi olayların tabiatına bağlı olarak uygun koşullar oluşunca tekrar meydana gelme ünsiyetini ifade etmek istiyoruz; Geisler'in mezkur tespitleri bu cümleden olarak düşüncemizi desteklemektedir.

Bölüm sonunda hem konumuzu toparlamak hem de tarih metoduna göre tarihi olayları bütünlüğü içerisinde bir tablo ile göstermek istiyoruz.Bu bağlamda üzerinde birçok tarihçinin hem fikir olduğu⁵¹ “tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog” şeklindeki veciz tarih tanımı ekseninde; Ramazan Acun'un ortaya koyduğu Tarih Araştırma Sistemi (TAS), bize fikir vermektedir.

Aşağıda yer aldığı şekliyle model yada sistem, en üst seviyede, girdilerin tarihçinin beyinde işlenerek çıktıya dönüştüğü ve bu işlemin bir döngü içinde tekrarlandığı bir tarih sistemini tanımlamaktadır.Buna göre, miktarı bugüne yaklaştıkça artan (ters piramit bunu temsil etmektedir)olaylar evreninden seçilen olgular, araştırılan konu hakkında daha önce yazılmış tarihler ve araştırılan konunun günümüze uzantıları konusunda diğer sosyal bilimlerin ortaya koyduğu bilgiler, tarihçinin zihnine veri olarak girer.Bunlara, iç girdiler adı verilen tarihçinin kendi kimlik standardı ile ilgili veriler dahil edilerek işlenir.Girdiler, yazma süreci sonucunda Tarih olarak, çıktıya dönüşür.⁵² Ramazan Acun'un Tarih Araştırma Sistemi (TAS) olarak ortaya koyduğu bu model, aynı zamanda modern tarih metodunu da işaret etmesi bakımından

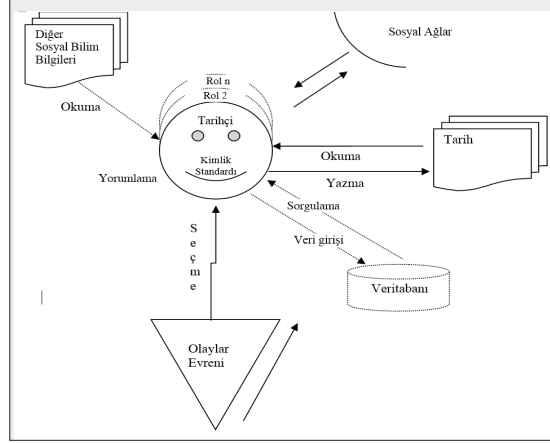
⁴⁹Acun, “Tarihte Objektiflik Tartışması”, 117.

⁵⁰Acun, “Tarihte Objektiflik Tartışması”, 117.

⁵¹Carr, *Tarih Nedir*, 35.

⁵²Ramazan Acun, “Konjonktür, Tarih ve Tarihçi: Metot Vurgulu Bir Araştırma”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy.1 (2015): 18.

önemlidir. Konumuzla ilgili olması bakımından ele aldığımız bu model, tarihin temel konu birimi olan olayları, tarih metodu açısından kayda değer bir biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo:1 Tarih Araştırma Sistemi (TAS)⁵³

Olaylar evreninden, diğer sosyal bilimlerden, sosyal ağlardan ve çeşitli veritabanlarından tarihçi tarafından seçilerek alınan bilgiler, sistemin girdileri olup; yorumlama, sorgulama gibi çeşitli metodolojik süreçlerin ardından tarihçi tarafından işlenip, son aşamada çıktıya dönüşmektedirler. Bu bağlamda olaylar, tarih araştırma sisteminin girdileri, inşa edilmiş, kurgulanmış tarih bilgisi ve metinleri ise sistemin çıktılarıdır. Bu döngüsel süreç aynı zamanda tarih metodunu da özetlemektedir.

3.2.2. Tarihsel Olayın Toplumsal Yönü

Her toplumsal olayın tarihi, her tarihi olayın da aynı zamanda toplumsal bir olay olduğundan yukarıda bahsederek tarihle sosyolojinin ilişkisine değinmiştik. Bu cümleden olarak denilebilir; ki sosyolojinin konusu toplum olaylarıdır. Toplum olayları ise tarih içinde gerçekleşir ve tarihi bir boyuta sahiptir. Sosyolojinin kendi geliştirdiği bilgi toplama yöntemleri, toplum olaylarının tarihi boyutunu kavramak için yeterli değildir. Bu durumda sosyoloji, konusunu gereğince kavrayabilmek ve açıklayabilmek için tarihe başvurmak zorundadır. Bu bakımdan tarih yöntemi açısından olay kavramını incelerken, olayın ilişkili olduğu toplumu göz ardı etmenin mümkün olmadığını

⁵³ Acun, ‘‘Konjonktür, Tarih ve Tarihçi: Metot Vurgulu Bir Araştırma’’, (2015): 18.

söyleyebiliriz.

Bu cümleden olarak sosyoloji, toplum olaylarını, sosyal olgu/olay ve sorunları; ekonomi, ekonomik düzeni; siyaset bilim, siyasal olay, sistem ve düzenekleri; hukuk, hukuksal olay ve sorunlarını; tarih, toplumların geçmişlerini kendilerine ilgi odağı olarak seçmektedir. Sonuçta bu bilimlerin tamamı toplum ya da sosyal gerçeklik ile ilişkilidir.⁵⁴ Bu yüzden tarihi olayların toplumsallığından dolayı, insan eseri olan olayları daha sağlıklı anlayabilmek için yeni bir disiplin söz konusu olmuştur: bu da tarihsel sosyolojidir.⁵⁵ Toplumsal olay kavramını ilk kez Alman sosyolog Lorenz von Stein kullanmış, Habermas ise, toplumsal olayları, daha iyi bir toplum oluşturmak için siyasi ve ekonomik sistemi değiştirmeyi amaçlayan savunmacı tepkiler olarak görmüştür.⁵⁶ Konuyla ilgili olarak Charles Tilly, toplumsal olayları, topluluklar tarafından sosyal politikaları etkilemek amacıyla düzenlenen bir tür kolektif aksiyon türü olarak tanımlamış; Tarrow ise toplumsal olayları; elitlere, otoriteye veya toplumdaki haksızlıkların kaynağı olarak görülen diğer güç odaklarına karşı organize edilmiş toplu tepkiler olarak değerlendirmiştir.⁵⁷ Bahsi geçen yazarlar, insan kaynaklı vakıa yada olayları, tarihsel eksenli açıklama eğiliminde olmuşlardır. Bu durum kuşkusuz bu yazarların yapanların toplumbilimci olmalarıyla yakından ilgilidir.

Tarih temelli toplumsal olayların araştırılmasına yüzyılın başında farklı yorumlar getiren Weber ve Tocqueville gibi yazarlar ise tarihsel sosyolojinin gelişmesinde etkili olmuşlar ve toplumsal yapılardaki tarihi olayları, çözümleyebilmek için toplumsal yapılar ve süreçleri, zamansal ardaşıklıkta sebep-sonuç ilişkilerini ve tarihsel çözümlenmeleri kullanarak, özgül türden toplumsal yapıların ve değişim kalıplarının tikel ve değişik özelliklerini aydınlatmışlardır.⁵⁸ Kuşkusuz bu yaklaşımlar tarihsel olayların hem kendilerini hemde tikel ardaşıklarını açıklama üzerinde etkili olmuştur.

---

⁵⁴Sezgin Kızılcıkel, "Sosyal Bilimlerdeki Multidisiplinarite Yönelimleri Çerçevesinde Tarih ile Sosyolojinin Yakınlaşımı ve Baykan Sezer", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2001): 3.

⁵⁵Yetkin Sosyolog Theda Skocpol, editörlüğünü yaptığı Tarihsel Sosyoloji adlı eserinde, bu sahayı sosyolojinin bir alt alanı ya da kendi kendine yeten bir uzmanlık alanı olarak değil; tariheksenli uğraşların, kapsamlı yapıların ve çeşitli süreçlerin tabiatını inceledikleri için disiplinler ötesi bir karaktere sahip uğraş alanı olarak görmektedir. Geniş bilgi için bkz: Theda Skocpol, Tarihsel Sosyoloji, Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler, Çeviren: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, İstanbul.

⁵⁶ Ali Can- Ufuk Taşçı , "Teoriler Işığında Toplumsal Olayların Gelişimi ve Yönetimi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, sy. 1, (2016): 152.

⁵⁷ Can-Taşçı, "Teoriler Işığında Toplumsal Olayların Gelişimi ve Yönetimi", 152.

⁵⁸Theda Skocpol, *Tarihsel Sosyoloji, Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, 2.

Sosyal olaylar ve sosyal kurumlar, birer tarihi teşekküllerdir. Belli bir tarihi dönemin izlerini taşırlar ve zaman süreci içinde değişiklik gösterirler. Bundan dolayı her sosyal gelişime bir tarihi gelişimdir. Tarihi veriler olmaksızın hiçbir toplum anlaşılabilir. Sosyal olaylar, bir fiziki olay gibi, istenildiği zaman ve yerde tekrar edilemez. Mesala sanayi inkılabı ve 1789 Fransız ihtilali; 1453 İstanbul'un Fethi veya 1919 Türk İstiklal Savaşı gibi kendine özgü sebepleri ve sonuçları olan tarihi olaylar tek ve farklı özelliklerini korurlar ve bir daha tekrar edilemezler. Bununla beraber tarihi bir seyir içerisinde tek ve farklı nitelik taşıyan bu gibi benzer olaylar da görülebilir. Ancak onların sebep ve sonuçlarının bir kaçı aynı olsa da genelde farklıdır. Bunların tek, kendine özgü ve farklı özellikte olmaları, incelenmeleri için bir engel teşkil etmez. Bilhassa bunların araştırılması için tarihi metoddan yararlanılır. Bu bakımdan tarih, sosyal olaylar ve sosyoloji için bir laboratuvar görevi görmektedir.⁵⁹ Tarihi olayların bir nevi sosyal olaylar olarak ele alınması ve ortak argümanlar doğrultusunda incelenmesi, onların daha net anlaşılmasına fayda sağlayacaktır. Bir yönüyle tarihsel diğer yönüyle içinde bulunduğu ortama dayalı olarak toplumsal özellik sergileyen tarihsel/toplumsal olaylar, bu bakımdan ele alındığında gerek eski dönemlerden gelen bakış açıları, gerekse de modern zamanların düşünce hususiyetleri açısından tarih sistemi için kayda değer verilerdir. Bu bağlamda şimdiye kadarki tespitlerimizi de göz önünde bulundurarak tarihsel dolayısıyla toplumsal olayları toparlayalım. Tarihi ve toplumsal olaylar, tarihin kapsamına giren ve insan etkileşimiyle doğup gelişen eylemlere denmektedir. Bu eylemler, oluşum itibarıyla bir vaka özelliği taşımakla birlikte oluştukları toplumsal yapılarında karakterini taşırlar. Buraya kadar hemfikir olunulan mevcut olayların kökenleri hakkında farklı düşünceler mevcuttur:

Tarihi olayların kökeniyle ilgili olarak toplulukçu görüşü savunan yazarlar mevcut olayların birey-toplum ilişkisi bağlamında husule geldiğini; iddia etmişlerdir. Ruhbilimci görüşü savunanlar ise olayların, toplum bünyesinde değil de bire bir bireylerin ikili ilişkileriyle doğduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶⁰ Bu bağlamda İbni Haldûn, tarihsel olayların toplum yaşamına mahsus mu; yoksa birey içselliklerinin ürünü mü olduğu konusunda toplumcu görüşü savunmakta; ve mevcut hadiselerin bir tabiatı olduğunu, bu sayede onların meydana gelme esasının bir dizi sebebe dayandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bir hadise veya vakanın oluşumunun mevcut koşullar altında

⁵⁹Sanay, *Genel Sosyoloji Dersleri*, 113-114.

⁶⁰Özer Ozankaya, *Toplumbilime Giriş*, Ankara: Sevinç Matbaası, 198, 42.

olanaklı olup olamayacağını irdeleyen İbni Haldûn, toplumun tekil birey üzerinde etki uyandırıp, onu yönlendirebileceği fikrini de savunmaktadır.⁶¹ İbni Haldûn'un bu yaklaşımlarından, olayların oluşumunda, onların tabiatlarına dair inceliği sorgulama gereği; ve toplumun birey üzerinde etki kurarak, bireyi yeni davranışlara yönlendirmesinin mümkün olduğunu anlıyoruz.

Tarihsel olayların oluşumu konusunda, tarihsel özdekçilik kavramıyla literatürde yerini alan Marx ise tarihsel olayların yada eşdeğişle toplumsal gelişmenin nedenini özdeksel bir nedene bağlamaktadır. Buna göre tarihi, tanrı (metafizik düşünce), yada üstün insan (bireyci düşünce) değil, insanların (toplum) yaptığını; dolayısıyla tarihsel olayların temelinde insanların zorunlu bir ilişkiyle giriştikleri üretim yapısının ekonomik bir yapı oluşturduğunu ve tüm tarihsel gelişmelerin bu alt yapı ekseninde vukua geldiğini söylemektedir.⁶² Tarihsel ve toplumsal olayların nesnel nitelikte olup olmamalarına dair düşünceler de söz konusudur. Esasen genel geçerliliği olan hadiselere nesnel olaylar denilebilmektedir ki; tarihçi için belli bir olay, savaş, barış, anlaşma bu türden olaylardır. Varoluşu itibariyle kimi nesnel olaylar ortak tasarımlar biçiminde gelişen ve toplumsal etkileşimden doğan hadiselerdir; ki bu durum, olaylarda nesnellikle öznellik ilişkisi olarak önümüze çıkmaktadır.⁶³ Max Weber, bu bağlamda yer alan ve tarihsel olaylara dönüşecek eylemleri, toplumsal eylem sosyolojisinde şöyle çözümlenmektedir: Eylem, insanların özel anlam verdikleri bir davranıştır. Ancak insanın bir amaca yönelmiş her anlamlı davranışı, toplumsal eylem olarak nitelendirilemez. Bir davranışın toplumsal eylem niteliği kazanabilmesi için eyleme verilen anlamın mutlaka başkalarının davranışlarıyla ilişkili olması ve diğer bireylere yönelmesi gerekir. Burada anlam, tarihi yada toplumsal olay açısından meydana getirilen eylemlere verilen özel anlamlar olarak düşünülmektedir.⁶⁴ Aslında burada Weber'in tarihsel ve toplumsal olaylarla ilgili öne sürdüğü yaklaşımlar bir anlamda bu olayların nasıl incelenebileceğine dair metodolojik yöntemleri de ortaya koymaktadır.

3.2.3. Tarihi Olayların Oluşumuna Dair Tespit ve Yorumlar

Bu bölümde tarihi olayların oluşumuna dair literatüre katkı sunmayı amaçlayan öneri ve yorumlarımız; mikro-kod ve gensel devinim kavramlarıyla

⁶¹ İbni Haldun, *Mukaddime*, 8-90.

⁶² Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, 246.

⁶³ Ozankaya, *Toplumbilime Giriş*, 46-48.

⁶⁴ Ahmet Özkiraz, 'Max Weber'de Anlayıcı Yöntem ve Sosyoloji' *Liberal Düşünce*, (2004): 262-263.

açıklanmaktadır.Olayların çözümlenmesine ve oluşum sistemlerine dair analitik bir yöntemi öngören bu açıklamalar, bir anlamda tarihin bileşenlerinden olan olay ve olgu kavramlarının ilişkisine de farklı bir yorum getirmektedir.Buna göre tarih, insanın ürünüdür.İnsan, topluluk halinde yaşayan ve varlık bilinciyle inşa ettiği varoluşunu, tarihe dönüştüren, gücün sahibidir.Bu dönüşüm insanın tarihselliğidir.Bu tarihselliğin ürünleri arasında kuşkusuz insanın doğrudan ilişki içerisinde bulunduğu varlık ise tarihsel olaylardır.Olaylar, insan eylemlerinin evrilmesiyle boyut kazanmış sosyal bileşenlerdir.Bu bileşenler, toplumsal yapıda meydana gelip, insandan izler taşırlar.Olaylar, doğup geliştikleri yapıların hususiyetlerini ve izlerini üzerlerinde taşıyarak, tarihin düğüm noktalarını oluştururlar.Bu düğüm noktaları ise tarihsel süreçlerin devamında etkili olmaktadır.Olaylarla ilgili bazı sorular sorarak ilerleyelim: Yukarıda bahsettiğimiz şekliyle tarihin düğüm noktaları olan olaylar nasıl meydana gelmektedir? Bir olayın oluşumu hangi etmenlerle açıklanabilir? Olayların oluşumunda etkili olan kodlar var mıdır? varsa bu kodlar nasıl izah edilebilir? vb. gibi konuyla alakalı soruların sorulması olasıdır.Bu cümleden olarak, tarihte olaylar, bir sistem içerisinde meydana gelmekte olup; birbirleriyle ilişkilidirler.Tümel özellik gösteren bir olay, başka bir olayı doğurabilmektedir.Yani genel karakter özellikleri taşırsalar bile, olaylar, tikel karakterlere sahiptirler. Bu oluşun, genelliği ve tekrarigöz önünde bulundurularak, tek olan, tekrar edilmeyen vezaman içinde meydana çıkan hadiseler, tarihe ait olup, sosyal süreçlerin tarihi oluşlarına tarihi olay denilebilir.⁶⁵ Bu bağlamda olay, toplumsal yaşam içinde ortaya çıkan, yeri vezamanıbelli olan, en az iki kişinin karşılıklı ilişkisi ve etkileşimidir.Örneğin Fransız ihtilali,Kurtuluşsavaşı, Pön savaşları gibi. Olayların tarihin konusuna girebilmesi için onların insan eylemlerinin ürünü olması gereklidir. Bu cümleden olarak olaylar doğrudan insanla ilgilidir.Birolayın doğuşunda bir tek faktörü ön plana çıkarmak,diğerfaktörlerin anlaşılmasını engelleyeceği için; olaylara titizlikle yaklaşmak icabetmektedir.Tarihsel ve toplumsal olaylar çeşitli değişkenlerin ve etmenlerin etkisiyle oluşan değişen ve gelişen nicelik ve nitelik olarak sürekli başkalaşım içinde olan oluşumlardır.⁶⁶ Bu oluşumlar kendi içlerinde farklı ama tarih sisteminde birbirleriyle bütünlük oluştururlar.

Olayların oluşumunda belirleyici ve etkileyici nitelikte çeşitli değişkenler rol oynayabilir.Bunların ilki bir olayın oluşumunda temel belirleyici rolü oynarken;

⁶⁵ Ülken, *Veraset ve Cemiyet*, 219.

⁶⁶Topses-Topses, *Toplum Bilime Giriş-Toplumsal Olayların Bilimi*, 104.

ikincisi, ve diğeri, var olan bir olayı sadece etkileyen bir değişken nitelikte olabilir. Ancak bilimin konusunu da oluşturan özellikle tarihsel ve toplumsal olaylarda, her olaya etki eden çeşitli etmenler bulunabilir. Bu çok yönlü etmenlerden dolayı olaylar, nesnel ve pozitif bakış açısıyla incelenmesi gereken olaylardır. Zira olaylar bir kere ortaya çıkan oluşumlar, olmalarına karşılık genellenebilir olma niteliğini de taşırlar. Belirli bağımsız değişkenlerin belirli bir olayı yaratmaları sonucunda, benzer yöndeki değişkenlerin, benzer koşullar altında, benzer bir toplumsal olayı ortaya çıkarabileceği ileri sürülebilir.⁶⁷ Bir olayın tarihsel olup olmamasıyla ilgili olarak ise bir olay, insanlar üzerinde çok küçük bir etki yapmış olsa bile, örneğin bugün benimsediğimiz değerlerle, hala ilişkisi olan değerler karşısında temel bir insan tutumunu ortaya koyduğu ölçüde, tarihsel bir olay olabilir.⁶⁸ Burada temel insan tutumu, davranışların diğeri insanlara yönelmesi eğilimini de yansıttığından ötürü, bu bağlamda tarihi olaylara, toplumsal olayları kapsayacak şekilde ve onların daha bütüncül halleridir de diyebiliriz. Tarihi olaylar, toplumsal olayları kapsar. Zaten toplumsal olaylar, da zaman içerisinde tarihsel olaylara dönüşürler. Tarihi yada toplumsal olayların oluşum sistemi yukarıda bahsi geçtiği gibi çok yönlü aşamalarla gerçekleşmektedir. Bu cümleden olarak gensel devinim ve mikro- kod kavramlarını kullanarak argümanlarımızı ortaya koyalım. Tarihi olayların oluşumuyla ilgili olarak, gensel devinim ve mikro kod, kavramları, konuyu açıklamak amacıyla çeşitli sempozyum bildirilerinde kullanılmış olup; ayrıca bu konuda bir makale de yayınlanmıştır.⁶⁹ Mikro kod ve gensel devinim kavramlarıyla olayın anlatımını ortaya koymadan önce, tarihin yapısına bakmakta fayda vardır. Tarih, yapı olarak olay, olgu, neden, sonuç, mekan ve insan kavramlarının ilişkili olduğu tümel bir bütünlüktür.

Tablo:2’de tarihin yapısında yer alan olay, olgu, insan, zaman, yer kavramlarını; ve bir ilişki ağını tanımlayan sebep-sonuç bağlantısını görmekteyiz. Bu cümleden olarak, tabloda gördüğü gibi, olayların, mekan, zaman ve insan unsurlarıyla ilişki içinde

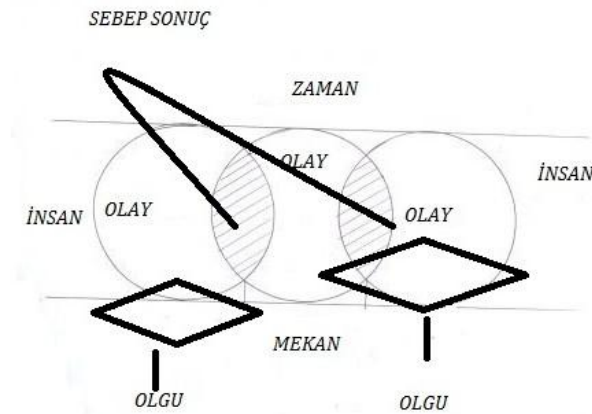
⁶⁷Topses-Topses, *Toplum Bilime Giriş-Toplumsal Olayların Bilimi*, 105.

⁶⁸Lucien Goldmann, *İnsan Bilimleri ve Felsefe*, çev. Afşar Timuçin- Füsün Aynuksa, İstanbul: Kavram Yayınları, 1998, 33.

⁶⁹Tarihi olayların oluşumuna dair bu kavramlarla, çeşitli sempozyumlarda bildiriler sunulmuş ve yayınlar yapılmıştır. Bunlardan bilimsel toplantılarda bildiri olarak sunulup yayınlananlar: Hakan Yılmaz, “Tarihi Olaylarda Gensel Devinim ve Süreklilik Üzerine Analitik bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Uluslararası I. Eğitim Sosyolojisi Sempozyumu 10-11 Mayıs 2012, Bildiri Özetleri, Ankara: Pegem Yayınları, 2012; Hakan Yılmaz, “Tarihi Olaylarda Gensel Devinim ve Contingance”, Sakarya Üniversitesi, III. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu 25-27 Haziran 2014, Ankara: Pegem Yayınları, 2014; Hakan Yılmaz, “Tarihi Olaylarda Gensel Devinim ve Süreklilik Üzerine Analitik bir İnceleme ve Olay-Olgı Bağlamı”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1, sy. 2 (2014):127-159.

olduğu; ve olguya dönüşerek bilinirlik kazandığı görülmektedir.

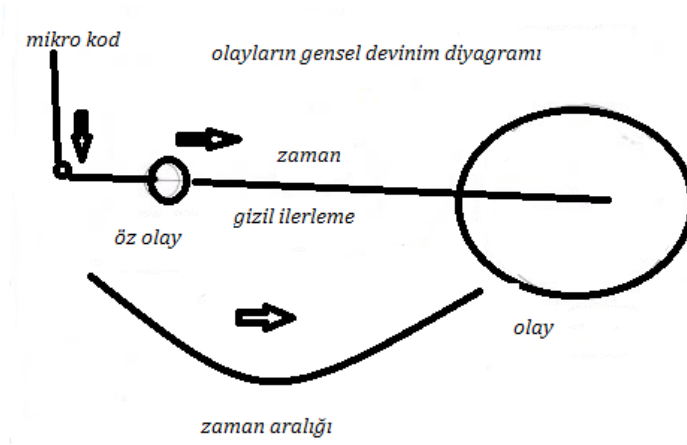
Tablo:2 Tarihin Yapısı

Olayların birbirlerini etkilemesi bakımından sebep-sonuç ilişkisi içinde oldukları; ve belirli bir zamanda belirli bir yerde insan tesiriyle oluştuğu görülmektedir. Zincirin halkaları gibi bağlı olan olaylar, süreç içerisinde, olguları oluşturabilmektedir. Bu durumda olgular için, olay'ın bilinirliğidir diyebiliriz. Olguların çerçevesi, olayların varlık bütünlüğünden farklıdır. Olaylar sistematik olarak birbirlerini etkilerler; ve döngüsel olarak meydana gelirler. Bu bakımdan olay, tarihin yapısında yer alan onun konu bütünlüğünü oluşturan temel bileşenlerden biridir. Peki çok yönlü bu temel bileşen, nasıl meydana gelmektedir:

Tarihi olaylarda mikro-kod'lar vardır. Mikro-kod'lar, olay oluşumunun başat noktasını meydana getirirler. Olayları, mikro-kodlar ile tahlil ederek, onların gensel devinimini incelemek, olayların oluşum künyelerini aydınlatmanın hareket noktası olacaktır. Burada "gensel devinim" tabiri, biyolojik anlamda genselliği değil; sosyolojik bir genselliği⁷⁰ ifade etmektedir. Bu ifade ve örnekle konuyu ele almamız,

⁷⁰Burada sosyolojik anlamda kullandığımız gensellik tabiri, organizma işleyişi anlamındaki genselliğe, işleyiş benzerliği itibarıyla kullanılmıştır. Toplumsal anlamda gensellik, biyolojik gensellekle kavramsal olarak benzerdir. Bu bağlamda toplumu bir organizmaya benzeterek zaman zaman organizmaya ait faktörleri, topluma uygulama ve bu doğrultuda fikirler üretme düşünce tarihinde görülmüştür. Örneğin İbni Haldûn, toplumsal olayları açıklayabilmek için daha önce bahs ettiğimiz açıklamalarda bulunurken, zaman zaman toplumu, canlı organizmalara benzetmiştir. Çünkü toplumsal hayatın, canlılara benzer organları bulunmaktadır. Toplumlar da insanlar gibi doğar, büyür ve ölürler. Tarih felsefesi, toplumları, organik gerçekliğe bağlı olarak belirli dönemlerden geçerek değişimini anlatır. Bu nedenle Danilevski, Spengler, Kroeber ve Toynbee gibi düşünürler toplum bilim tarihinde organizmacı kuramcı olarak bilinirler.

tarihte, hem ahenkli anlamsallığı oluşturacak; hem de ilgili yorumlara ulaşmada temel yapıtaşı işlevi görecektir. Sosyolojik anlamda gen tabirini, toplumsalın en küçük yapıtaşı ve taşınabileni anlamında kullanmaktayız. Bu sosyolojik ve bir çok nitel etmenin oluşturduğu genler, adeta bir kültür kodları da olarak mikro- kod'ları oluşturmakta; ve topluma, geleneğe, coğrafyaya, ırklara, kültürlere vb. etmenlere tutunarak taşınmaktadır. Taşınan kodlar bazen gizil "virtüel" ilerleyerek, çeşitli unsurların etkisiyle yön değiştirerek; bazen de olgunlaşp tarihi ve toplumsal bir olaya dönüşerek ortaya çıkmaktadırlar.

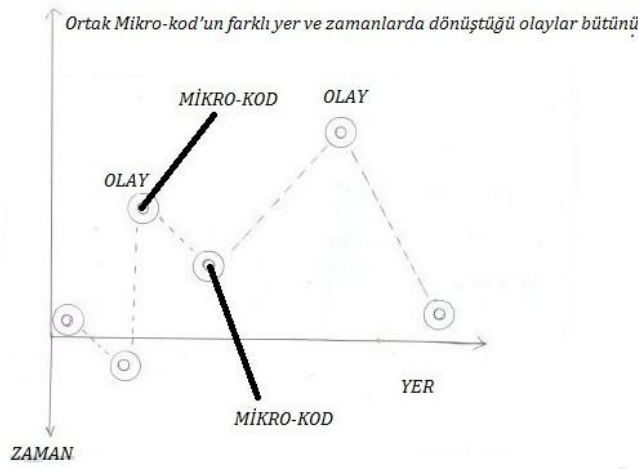

Tablo:3 Gensel devinimde gizil ilerleme

Tablo3, yukarıda bahs edildiği şekliyle bazen yapılara taşınan kodların gizil ilerlemesini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda gizil ilerleme, bir olayın oluşumuna yol açacak kodların, uygun ortam bulamayınca, yapılarda sinerek yada çekinik kalarak varlığını muhafaza etmesidir. Olayın meydana gelmesi, mikro-kod'un uygun şartlarda olgunlaşarak olaya dönüşmesi demektir. Bu durumda: olaylarda mikro-kodun varlığı, kesinlikle olaylara bir zorunlu oluşum mekanizması yüklenmez. Mevcut kod ilerleyişi, uygun koşullar varsa olayı oluşturacaktır. Uygun şartlar oluşmamışsa olay ortaya çıkmayacaktır. Bu daha önce de yaptığımız açıklamalar doğrultunda eşyanın tabiatı gereği olan durumu bize anımsatmaktadır. Bu cümleden olarak mikro-kodları, olayın proto tipleri olarak görmek mümkündür. Olgu ise yine şekilde görüldüğü gibi, tarihi olaylara bağlı olarak sistemleşen, kurumsallaşan, belirginleşen oluşumlardır. Birçok olayın etkisi neticesinde olgular doğar. Aynı olaylar, her zaman aynı olgulara yol açmazlar.

3.2.3.1. Mikro-kodlar ve Dönüşümleri

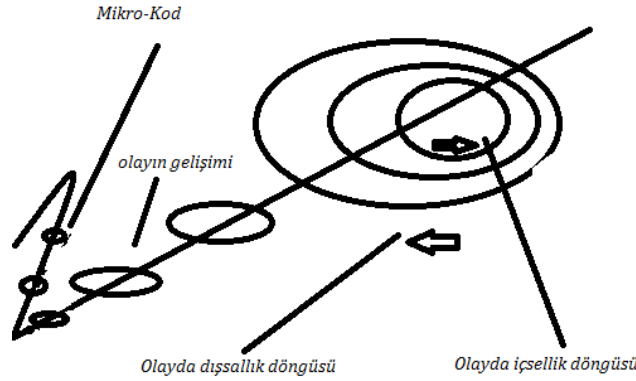
Mikro-kodlar, tarihi olayların özüdür. Yani bir olayın birçok içeriksel özelliğini taşıyan genomudur. Olay, mikro-koda içkindir. Olayların özü sayılan bu kodlar birçok etmene bağlı olarak devinim halinde bulunurlar. Ve içerdikleri özellikler dolayısıyla sistematik aktarım künyeleri görevi görürler. Bu aktarım künyelerinin içerdikleri bilgi modelleri, çok yönlü etmenlerle etkileşerek uygun ortamda olayın oluşumuna yol açarlar. Bir olayın oluşumuna yol açan bu aktarım künyelerine, yukarıda da bahsettiğimiz gibi mikro-kodlar denilir.

Tablo 4. Mikro-kodun Tarihsel Olaya Dönüşümü

Yukarıdaki açıklamalarımız doğrultusunda yer alan tablo 4, mikro-kodların farklı yer ve zamanlarda olaya dönüşümünü göstermektedir. Mikro-kodlar, şayet söz konusu aktarım özelliğini yerine getirip, bilgisini ve modelini taşıdığı olaya dönüşmezse kendi içinde çekinik yani resesif olarak kalırlar. Buna göre, mikro-kod'un şartlar gereğince baskın yada çekinik oluşu, hem şartlara; hem de ilgili kodların taşıdığı bilgilerin niteliklerine göre değişiklik göstermektedir. Uygun şartlarda yeşeren ve gensel olarak taşıdığı bilgiyi, dönüştükleri olaya aktaran bu kodlar; uygun ortam ve şart bulamadıklarında ise bazen onlarca yıl sürececek çekiniklikte coğrafyaya, insana, kültüre, inanca vb etmenlere tutunarak yaşarlar. Zaman içerisinde uygun ortam bulduklarında ise tekrar olaya dönüşürler. Zira hiç bir olay, köksüz olmayıp bir anda ortaya çıkmaz.

3.2.3.2.. Gensel Devinim, Mikro-kod ve Olayın Oluşumu

Tablo 5. Gensel Devinim Sürecinde, Olayların oluşum sistemi

Tarihte olay, heterojen bir oluşumdur ve çok yönlüdür. Uzak ve yakın nedensellikler bağlamında bir çok sosyolojik, psikolojik, coğrafik, demografik, jeopolitik vs gibi birden fazla gücün tesiriyle harekete geçen ve olgunlaşan mikro-kodlarla meydana gelirler. Mikro-modun bu dönüşüm sürekliliğine gensel devinim denir. Gensel devinim, mikro-kodlardan, husule gelen olaylardaki sürekliliğin genel ifadesidir. Tarihi olaylarda gensel devinim tabiri, olayların birbirleriyle kökensel ve süreklilik olarak ilişki içerisinde olmalarından dolayı kullanılmaktadır. Yukarıda Tablo 5'te gensel devinim sürekliliği içerisinde mikro-koddan olaya dönüşüm görülmektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi gensel devinim, bir süreçtir. Mikro-koddan olaya dönüşümün sistemsel adıdır. Gensel devinim kapsamında, mikro-kodlar zamanla değişerek, yeni özellikler kazanıp zenginleşebilirler. Bu durum mikro-kod sarmalının en önemli özelliklerinden biridir. Mesala, Türk Devlet Teşkilatı'nda Ikta'dan Tımar'a geçiş bir nevi mevcut sürekliliğin ifadesidir. Bu bağlamda şunu söylemekte faydalı olacaktır: Gensel devinim, her zaman fiili olay anlamı taşıyan durumlar için değil, bazen de kültürel mekanizmaların sürdürülmesini de kapsamaktadır. Tablo 5'te gensel devinim sürecinde, mikro-kod olarak verilen genomun, yapılar taşınması ve farklı süreçlerden geçip, gittikçe kendisini destekleyen ve geliştiren etmenlerinde tesiriyle olayın belirginleşmeye başlaması ve en son aşamada olaya dönüşmesi görülmektedir. Olaylarda, tablo 5'te de görüldüğü gibi içsellik ve dışsallık döngüsü vardır. Bunlar:

1-İçsellik döngüsü: Bu döngü, hadiselerde iç hareketliliği oluşturur.Yaşanılan yerin sosyal, siyasal, psikolojik ve ekonomik etmenlerinden hem kendisi etkilenecek ivme kazanır; hemde bunları etkiler.Merkezcil tabiat gösterir.

2-Dışallık Döngüsü: Bu döngü, meydana gelen olayda dış çevrelere etki yayan ve merkezkaç bir tabiat gösteren döngüdür.Olayların uzamsal etkilerini bu döngü dışsala yayar. Mesala birer örnek vermemiz gerekirse: 1798 Fransız İhtilali olayının içsellik döngüsü,daranlamda özellikle Fransa ve Avrupa ile ilgili olup, oraları etkilemiş ve bu sahada etki uyandırmıştır. Fakat olayın dışallık döngüsü ise merkezkaç etkiyle daha dışsala yayılmıştır; hatta Osmanlı Devleti'ne değin ulaşmıştır.Yani 1789 Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne tesiri, mevcut olayın dışallık döngüsünün eseridir.Aksi takdirde sadece içsel etkiye sahip bir olayın merkezkaç etki gösteremeyeceği ve dışallık döngüsü yaratamayacağı açıktır.Tabiatları gereği bazı olayların salt İçsellik döngüsü ile kaldıkları, dışsala geçiş yapamadıkları da söz konusudur. Örneğin Merkantilizm sonrası tüm Avrupa'yı kasıp kavuran burjuva ekonomisine geçiş rüzgarından,doğulu toplumlar etkilenmeyeceklerdir.Yani Batı'dan yüzyıllarca esen ve esecek olan Kapitalist etki, Doğu'daki mikro-kodlarda tutunamayacaktır.Buda demektir ki gelen mesaj kodunun niteliği kadar harekete geçecek kodunda varlığı gereklidir.Batılı teorisyenlerin kendi anlayış tarzlarına göre tarihi sınıflandırmaları ve mesala Türk tarihi'ni değerlendirmeye çalışmaları, çoğu kere gerçekle uyumsuzluk teşkil etmektedir.Çünkü bu teorisyenler kendi olgularının oluşturduğu olaylar çerçevesinde Doğu toplumlarını da değerlendirmişler, kendi yaşadıkları olaylara Doğulu toplumların da maruz kalacaklarını sanmışlardır.Oysa Batılı toplumların hayatında meydana gelen olayların mikro-kodları çok farklı özellik içermekte iken; Doğulu toplumların kodları farklı özellikler içermektedir.Bir örnek vermemiz gerekirse:Batılı toplumlardaki sosyal ve siyasi gelişmelerin ve çoğu hareketliliğin kaynağı sınıf çatışmaları olurken ve bu sınıf çatışma kodu, Batı'da varken; söz konusu durum Doğu'lu toplumlarda örneğin Türk-İslam tarihi'nde söz konusu olmamıştır.Çünkü Doğulu toplumların yaşadıkları olaylarda sınıf çatışması mikro-kodu yada ilgili kültür kodu mevcut değildir.Bu türden kod, her ne kadarda Doğu'ya getirilmek istense bile bu,hem kültürel değerlerle hem de inançla çatışma yaşamıştır.Fakat durum bundan ibaret olsa dahi zaman zaman istisnai hallerle de karşılaşmak mümkündür.

Sonuç

Tarih, insanın eski devirlerden beri merak ettiği ve ilgilendiği bir alandır.O, sırf geçmiş yardımı ile bugünü, bugünün yardımı ile geçmişi hatta geleceği bize sunmaz. Tarih, önümüze koyduğu verilerle geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir köprü kurmamızı sağlar. Ama bu köprünün kurulması ve bağlantı noktalarının inşası doğrudan vesikalara bağlı olsa bile tarihçinin yorumuna ve kavrayış gücüne göre de değişiklik göstermektedir. Geçmişte yaşananlar bir yap-bozun parçaları gibi tarihçinin önünde durmaktadır. Tarihçi bu birbirinden kopuk parçaları alarak büyük bir titizlikle bir araya getirir, böylece hiç beklenilmeyen, hatta tahmin edilemeyen bir geçmiş-bugün-gelecek portresini ortaya çıkarabilir. Tarihçi bu parçaları birleştirirken kuşkusuz birçok etmeni göz önünde bulundurmak zorundadır. Buna göre bu çalışmada tarihin insan hayatının her evresini kapsayan tümel bir bütünlük olduğu, sonucuna varılmıştır.Yine Çalışmanın ana konusu olan tarihte olay kavramının incelenmesi yapılırken tarihi olanın toplumsal olduğu ve tarihi olayların aynı zamanda toplumsal ve sosyal birer olay olduğu anlaşılmıştır. İbn Haldûn'un tarih gibi aynı zamanda toplumbilimin de kurucusu sayılmasından hareketle, tarihi olaylar değerlendirilirken sosyolojik yaklaşımlar da göz önünde bulundurulmuştur. Tarihi olayların oluşum ve niteliklerine dair yazarların görüşleri ekseninde açıklamalarda bulunulurken, konuyla alakalı olması nedeniyle tarihin inşa süreci anlatılmıştır. Tarihin kurgulanarak, olayların yazılmasını öngören bu süreçte tarihçiye düşen rol tespit edilmiştir. Hem olayın oluşumu ve açıklaması hem de bunun seçilerek tarihin inşa edilmesine dair yaklaşımlar içinde XX. yy'a geldiğimizde toplumbilimciler ile tarihçilerin ortak çabalarının birleştiğini ve yeni yaklaşımların ortaya çıktığı anlaşılmıştır.Çalışmadaayrıca tarihi olayların oluşumuna dair öneri mahiyetinde yeni bir yaklaşım da sergilenmiş ve geliştirdiğimiz argümanlar tablolarla somutlaştırılarak ortaya konulmuştur.Bu bağlamda tarihsel olayların oluşumuyla ilgili olarak gensel devinim ve mikro kod kavramları kullanılmıştır.Buna göre tarihi olaylarda mikro kodlar olduğu ve bu kodlarınolay oluşumunun da başat noktasını meydana getirdikleri anlaşılmıştır. Bu bağlamda tarihte olayların kodlarını tahlil ederek, onların gensel devinimini incelemek, olayların oluşum künyelerini ortaya koymak açısından gerekli görülmüştür. Zira mikro kodlartarihi olayların tohumları olduğu ve bir olayın birçok içeriksel özelliğini taşıdığı sonucuna da varılmıştır. Bu anlamda mikro koda içkin olduğu ve olayların tohumu sayılan bu kodların birçok etmene bağlı olarak devinim halinde buldukları da söylenmiştir.

Kaynaklar

ACUN, F., ‘‘Tarihte Objektiflik Tartışması’’, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 2, sy.7 (2006): 109-125.

..... ACUN, F., ‘‘Yakın Dönem Tarih Metodolojisi’’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (1998):717-756.

ACUN, R., ‘‘Konjonktür, Tarih ve Tarihçi: Metot Vurgulu Bir Araştırma’’, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy.1, (2015): 15-28.

Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1987.

ARSLAN, A., ‘‘İbni Haldun ve Tarih’’, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (2015): 9-30.

CAN, A.- TAŞÇI, U., ‘‘Teoriler Işığında Toplumsal Olayların Gelişimi ve Yönetimi’’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, sy. 1, (2016): 151-170.

CARR, E.H., *Tarih Nedir*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

FUKUYAMA, F., *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Gün Yayınları, 1999.

GOLDMANN, L., *İnsan Bilimleri ve Felsefe*, çev. Afşar Timuçin- Füsun Aynuksa, İstanbul: Kavram Yayınları, 1998.

HANÇERLİOĞLU, O., *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

HASSAN, Ü., *İbni Haldun’un Metodu ve Siyaset Teorisi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010.

HEİDEGGER, M., *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

İbni Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadirî Ugan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, c.1, 1986.

KAFİYEÇİ, *el-Muhtasar fi İlmi’t-Tarih*, çev. Kasım Şülul, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

KARASAR, N., *Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Ankara: Torunoğlu Ofset, 1981.

KIZILÇELİK, S., ‘‘Sosyal Bilimlerdeki Multidisiplinarite Yönelimleri Çerçevesinde Tarih ile Sosyolojinin Yakınlaşımı ve Baykan Sezer’’, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2001): 1-14

KIERKEGAARD, S., *Tekerrür*, çev. Zeynep Talay, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2014.

KUR’AN-I KERİM VE TÜRKÇE MEALİ, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007,

KÖPRÜLÜ, M. F., *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

MENGÜŞOĞLU, T. *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.

Olay, TDK,10.10.2016, www.tdk.gov.tr, (12.10.2019).

OZANKAYA, Ö., *Toplumbilime Giriş*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1998.

ÖZÇELİK, İ., *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2010.

ÖZKİRAZ, A., ‘‘Max Weber’de Anlayıcı Yöntem ve Sosyoloji’’ *Liberal Düşünce*, (2004): 257-266.

ÜLKEN, H.Z., *Veraset ve Cemiyet*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1969.

SANAY, E., *Genel Sosyoloji Dersleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1985.

SEİGNOBOS, Ch. - LANGLOİS, Ch.V., *Tarih Tedkiklerine Giriş*, çev. Galip Ataç, İstanbul: Devlet Basım Evi, 1937.

SİMMELE, G., *Tarih Felsefesinin Problemleri*, çev. Gürsel Aytaç, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008.

SKOCPOL, T., *Tarihsel Sosyoloji, Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

TOPSES, M. D. - TOPSES, G., *Toplum Bilime Giriş-Toplumsal Olayların Bilimi*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2010.

WALSH, W. H., *Tarih Felsefesine Giriş*, çev. Y.Ziya Çelikkaya, Ankara: Hece Yayınları, Ankara, 2006.

YELKEN, R., *Tarihsel Sosyoloji*, İstanbul: Vadi Yayınları, 2017.

YILDIZ, M., ‘‘İbn Haldun’un Tarihselci Devlet Kuramı’’, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2010):25-55.